

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.пс.н. Снежана Илиева

Катедра “Социална, организационна, клинична и педагогическа психология”

СУ “Св. Климент Охридски”

на дисертация за получаване на образователна и научна степен “доктор” по
професионално направление 3.2. Психология, Обща психология“ (Психология

на личността) на Сезгин Мюмюн Бекир

на тема: “ЕГО СЪСТОЯНИЯ И ЖИТЕЙСКИ ПОЗИЦИИ В
ПРОФЕСИОНАЛНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ЛИЧНОСТТА“

Актуалност и значимост на разработвания научен проблем

Представената ми за рецензиране дисертация предизвиква интерес още с поставената в заглавието проблематика, тъй като проследява професионалната реализация на личността през призмата на житейските ѝ позиции. Налице е оригинален подход към проучване на класически проблем в трудовата и организационна психология, като той е съчетан с постиженията и тенденциите в транзакционния анализ. Опитът за съвместяване на различни парадигми в психологията е предизвикателство, което изисква не само творческа смелост, но и добра теоретична и емпирична подготовка и прецизна концептуална основа. Резултатите от емпиричното изследване на ролята на его състоянията и житейските позиции на личността могат да са отправна точка към прилагане на транзакционния анализ на целите на кариерното консултиране, за постигане на баланс кариера - личен живот и за подобряване на субективното благополучие и качеството на живот на личността.

Обща характеристика на дисертационния труд

Още в увода докторантът очертава значимостта на кариерните избори и решения на личността като част от цялостната ѝ жизнена стратегия и реализация. Налице е аргументираност на проблематиката, която се разгръща последователно в теоретичния анализ.

Дисертацията е в обем от 164 страници и е илюстрирана с 51 таблици, 4 фигури и 4 приложения. Използваната литература съдържа 228 заглавия (37 на кирилица, 191 на латиница), като те отразяват постиженията в разглежданите проблемни области и създават представа за съвременното състояние на

изследванията. Налице е висока информираност на докторанта в изследваните сфери, като той е проучил както станали вече класически възгледи в транзакционния анализ, така и тяхното приложение и доразвиване в съвременността. Прави впечатление, че при използването на литературни източници докторантът се стреми да обхване различните аспекти на прилагане на транзакционния анализ, като се основава и на ред монографии и публикации от последните години.

Първа глава представя теоретичните подходи към его състоянията и житейските позиции като личностни детерминанти на кариерата и професионалната реализация. Направен е теоретичен преглед на различните подходи към изследване на личността, в това число са очертани различията в диспозиционния и ситуационния подход, както и на психодинамичния модел на личност. Съществено място е отделено на транзакционния анализ в контекста на психоаналитичната и психодинамичната перспектива, като се анализира неговото приложение в различни сфери на психологията, и в частност, се търси доколко той може да бъде използван за целите на кариерните избори и професионалната реализация. В исторически план се проследява развитието на транзакционния анализ и се очертават тенденциите в съвременната му фаза. Добре са аргументирани различните принципни допускания, които стоят в основата на транзакционния анализ, както и възможните комбинации на Аз-а с другите, базирани на “Аз съм добър/не съм добър” - “Ти си добър/ не си добър”. Житейската позиция се дефинира именно като имаща две измерения, които обхващат едновременно позитивни и отрицателни нагласи относно себе си и другите. Тя е обусловена от начина, по който човек се е чувствал приет в детството и изразява начина, по който възприема себе си и другите. Именно житейската позиция определя взаимоотношенията с другите и може да бъде подходяща отправна точка при избора на професия и по-нататъшното развитие на личността. Представеният анализ се характеризира с познаване на същността и приложението на транзакционния анализ, което личи в извеждането на основните комбинации, като се прилага възгледът на Брекар и Окс /2015/.

Съществена част от обзора е посветена на структурния и функционалния модел на его състоянията като подход за описание на личността в транзакционния анализ и житейските позиции като базисни поведенчески характеристики на личността. Описани са методиките и изследванията на его състоянията и

житейските позиции, като се обобщава, че има откъслечни изследвания в контекста на професионалната реализация. Държа да подчертая, че е направен анализ на приложението на транзакционния анализ в организационен контекст, което е изключително ценно, тъй като позволява да се видят предимствата и силните му страни в процеса на личностно и организационно консултиране. Посочени са възможните приложения на транзакционния анализ в процеса на кариерното развитие, като се отчитат различните етапи - от избора на професия до установяването и стабилизирането в нея и по-нататъшната професионална реализация.

В третия параграф се представят аспекти на трудовото поведение и професионалната реализация. Професионалната реализация се въвежда като ключова променлива и се дефинира като субективно усещане за кариерен успех, измерен чрез пет основни фактора: признаване от другите, автентичност, личен живот, растеж и развитие, удовлетвореност от кариерата и обективните фактори за кариерен успех. Извеждането на тези съставлящи фактори е необходимо, тъй като насочва и към постановката на емпиричното изследване.

По отношение на теоретичния анализ мога да обобщя, че е осъществено последователно и задълбочено проучване, изведени са не само ключовите понятия и постижения, но и е аргументиран процесът на развитие на разглежданата проблематика, като са съчетани класическите и модерните възгледи за ето състоянията и житейските позиции на личността. Приведени са примери за комбинацията на различни ето състояния при професии, свързани с взаимодействие с другите - учители, лекари, психолози, адвокати.

Втора глава следва изискванията за провеждане на дисертационно изследване - описани са цел, задачи и хипотези на изследването. Аргументиран е модел за изследване на връзките между ето-състоянията, житейските позиции и професионалната реализация. Професионалната реализация се разглежда както от субективна гледна точка, предимно през успеха и удовлетвореността на личността, така и се отчитат обективни показатели като длъжност, заплата, обективни фактори за професионално развитие и реализация. Проследява се и влиянието на индивидуални и трудови характеристики, което дава възможност да се допускат и различия в професионалната реализация според тях.

Изведена е основна хипотеза, която е в синхрон с представения теоретичен модел и твърди, че функционалните ето състояния и базисните житейски позиции

имат съществена роля при професионалната реализация на личността (обективни кариерни фактори и субективно усещане за кариерен успех. Частните хипотези са шест, като част от тях са конкретизирани с подхипотези. Те са прецизно формулирани, основани са на направения теоретичен обзор и са подчинени на изведения модел на изследването.

Извадката е доста внушителна за дисертационно изследване - 882 лица на възраст между 20 и 78 години, които покриват различни региони в страната и са обособени в седем професионални групи. Обхватът на извадката дава възможност да се покрият различни региони в България, които обективно предоставят различни възможности за професионална реализация, както и да се очертаят различията между професионалните групи, обособени в изследването. Същинското дисертационно изследване е предшествано от две пилотни изследвания, които служат за апробиране на инструментариума на изследването.

Използвана е съвкупност от методи, които са в съответствие с теоретичния модел и отговарят на целта и хипотезите на изследването. Четирите въпросника се отнасят съответно за его състоянията, житейските позиции и професионалната реализация, която се установява чрез два инструмента – въпросник за субективно усещане за кариерен успех и обективни кариерни фактори. Спазени са всички психометрични процедури относно превод, адаптиране и съдържателна валидност на използваните методи, като за тази цел са направени две пилотни проучвания. Приведени са стойностите на вътрешна консистентност и интерпретациите на факторните анализи. Демонстрирано е познаване на психометричните процедури и прецизност при тяхното прилагане.

Статистическата обработка включва съвкупност от анализи, като се започне от описателната статистика и се приложат корелационни и регресионни анализи. Резултатите са прецизно представени в таблици, като е налице подходяща интерпретация, съотнесена с теоретичния анализ и модела на изследване.

Необходимо е да подчертая, че интерпретираните резултати надхвърлят необходимите за дисертационно изследване и позволяват да се установят значими и приложими в практиката закономерности. Те са описани с отчитане както на постиженията на транзакционния анализ, така и са съотнесени спрямо изследваните професионални групи, индивидуални и трудови характеристики.

Интерес представляват различията по пол, като при мъжете по-силно са изразени житейските позиции „Аз съм добър, а другите не са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“, докато при жените е по-изразена житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“, както и по възраст - позицията „Аз съм добър, другите - също“ е по-изразена при по-възрастните изследвани лица (56-65 г.), докато житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са“ е по-характерна за по-младите (25-35 г.). Тези данни дават възможност да се установят различията в професионалната реализация и нагласите, които мъже и жени и работещи на различна възраст и трудов опит имат относно кариерата и професионалната си реализация.

Установената позитивна и силна връзка на житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ с общото усещане за субективен кариерен успех и отделните ѝ компоненти, както и на житейските позиции - „Аз не съм добър, а другите са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“, които имат слаби и негативни връзки със субективното усещане за кариерен успех, разкриват не само очаквана закономерност, но директно препращат към приложение на транзакционния анализ за целите на кариерното консултиране и за подобряване на субективното благополучие на личността и нейната професионална реализация.

Оценка на научните резултати и приноси

Научните приноси са оригинални по характер, а значителна част от тях представят нови и неизследвани аспекти на професионалната реализация на личността. Прилагането на основните компоненти на транзакционния анализ към професионалната реализация на личността дава възможност да се установят нови и приложими в практиката закономерности. Сред значимите и приносни резултати трябва да отбележа резултатите от регресионния анализ, които разкриват предиктивната роля на его състоянията и житейските позиции за субективното усещане за кариерен успех в зависимост от професионалната област на реализация на личността. Обективните фактори за успех в кариерата, както може да се очаква, се влияят повече от други променливи като заемана длъжност и заплата, отколкото от его състоянията и житейските позиции.

Приложен е нов подход за изследване на личностните предиктори на професионалната реализация. Необходимо е да се подчертае и стремежът професионалната реализация на личността да се разгледа субективно - през

успеха и удовлетвореността, както и да се отчетат обективни фактори за професионално развитие. Това позволява данните да бъдат съпоставени и да се изведат закономерности, които да са приложими при установяване на прогреса и развитието в кариерата. Внимание заслужават и изведените различия в зависимост от индивидуалните и трудовите характеристики.

Изследването има изразена теоретична стойност, доколкото разкрива влиянието на егo-състоянията и житейските позиции върху обективните и субективните фактори и оценки за професионален успех и реализация. То има отношение към установяване на взаимовръзката лична-професионална зрялост и реализация, разкрива различните модели на взаимодействие между егo състоянията и професионалния успех.

От научно-приложна гледна точка установените резултати могат да се използват не само в кариерното консултиране, но и в индивидуалното консултиране като цяло, доколкото удовлетвореността от работата и професионалната реализация са значим компонент от цялостната удовлетвореност, качеството на живота и субективното благополучие на личността.

Авторефератът на дисертацията е в пълно съответствие с нейното съдържание. Приносите са очертани коректно, но смятам, че резултатите от изследването далеч надхвърлят посоченото и на практика е осъществено мащабно като извадка и като база данни изследване в сложна и слабо проучена проблемна област. То е първото по рода си у нас, доказва възможностите на транзакционния анализ и неговото приложение за целите на кариерното развитие и реализация на личността в професията и има висока теоретична и емпирична стойност. Резултатите и направените обобщения са ценни за процеса на консултиране и свързват по възможно най-добрия начин различни изследователски и приложни перспективи в психологията.

Направеното изследване е оригинално по характер, включва лични постижения и приноси на докторанта и разкрива високата му професионална подготовка и компетентност. Дълбочината на направените констатации разкрива не само настоящите постижения на докторанта, но и потенциал за развитие.

Заклучение

Налице е прецизен и оригинален по избраната проблематика дисертационен труд. Целите и задачите на изследването са добре дефинирани, приложен е подходящ за изследване на проблематиката инструментариум, а получените данни са значими и релевантни на поставените цели и задачи и имат приложимост в практиката на индивидуалното и организационното консултиране. Дисертацията напълно отговаря на критериите за придобиване на научна и образователна степен “доктор” и поради това с пълна убеденост мога да препоръчам на уважаемите членове на научното жури да гласуват да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.2. Психология на Сезгин Мюмюн Бекир.

18.12.2018 г.

Рецензент:

проф. д.пс.н Снежана Илиева